

Balla D. Károly

A hiány szerkezete

(Szembesülés, 31–39)*

Nem hiánya jellemzi-e leghívebben a Jelenvalót?

*A fragmentum úgy viszonyul a művészhez, mint
nászutazás a házassághoz.*

(Tsúsó Sándor)

Annotáció (31)

!••• bizonyos szempontból az ógörög Oresztész–Elektra-történetek modern parafrázisa. A fiatalember Oresztész két egymásnak ellentmondó szellemi örökség közt őrlődik: a zeuszi hatalommal szembeszegülő Agamemnon példája és a lojalitást túllihegő Egiszthosz apai szigora egyaránt vállára nehezedik. Az erkölcsi útvesztőben a több alakban megjelenő Elektra mutatja fel számára a követhető magatartásformákat, miközben szembesülésre készíti őt hol a külvilággal, hol a múlttal, hol a jelennel – és leginkább önmagával.

Ezen szembesülések hátterében ott húzódnak a szerelmi szálak, a barátságok, a folyton átalakuló emberi viszonylatok, sőt: a közelmúlt történelme is.

A *Szembesülés* ugyanis voltaképpen kulcsregény. A görög nevű hősökben az 1970-es, 80-as, 90-es évek közismert figurái: írók, képzőművészek, újságírók, politikusok, később fontos közéleti szerepet játszó fiatalok jelennek meg; azok, akik egy sajátos – a mű egésze révén felrajzolódó – magatartás-tengelyen helyezkednek el: a hatalom (a „zeuszi hierarchia”) túllihegett kiszolgáltatásától a higgadt lojalitáson és passzív rezisztencián át a nyílt opponálásig.

Oresztész az Elektrák révén avatódik be ebbe a világba, és beavatódása mértékében maga is részesévé, később alakítójává válik az eseményeknek. Mielőtt azonban elsodorná a közélet, életének egy váratlan fordulata hozzásegíti ahhoz, hogy egy önmagára nézve érvényes értelmiségi magatartás révén megalkossa a maga szintézisét.

A regény voltaképp ennek a szintézisnek az eredménye, írói összefoglalása.

* FRAGMENTUMOK EGY REGÉNYHIÁNY KÖRNYEZETÉBŐL. *Szembesülés* című regényét a szerző olyan könyv formájában képzei el, amely csupán járulékos szövegeket tartalmaz: fülszöveg, szinopszis, előszó, jegyzetek, egy monografikus utószótanulmány fejezetei, a mű keletkezését napló-szerűen rögzítő Werk stb. Ezek jelentik meg a mű tárgyát, a XX. század utolsó évtizedeinek viszonyait „Argoszbán”, és ezek révén körvonalazódik az a voltaképpeni regény, amelyet a másodlagos közlések segítségével magának az olvasónak kell a maga számára reprodukálnia. Ahogyan az elképzelt fülszöveg fogalmazza: „Ez a regény nem volt, nincs, és nem is lesz soha. Regény nem lesz. Szerkezet, teória, halmaz – igen. Még ábránd, szerelem, szorongás vagy bűnhődés is lehet, csak regény, regény nem, mert lényegét éppen az képezi, hogy hiányzik. Mihelyst lenni kezdene, már egyáltalán nem lehetne. Hiszen attól van, hogy nincs.”

Jegyzetek (32)

- Vesd össze: „Oedipus a drámából s a drámában van; Elektra a dráma előtt is volt s utána is lesz” (Németh László).
- Vesd össze: „...elősegítik egy olyan hamis tudat kialakulását, amely immunis saját hamisságával szemben” (H. Markuse: *One-Dimensional Man*).
- Mint Steiner is, aki a matematikai egzaktuság és kiszámíthatóság káprázatáról értekezik.
- Az itt kifejtett nézetek sok tekintetben a regény születéséhez is kulcsot adnak. A „fenomén” fogalmának jelen értelmezése és a bölcselő hajlamú, Korinthoszból rég elszármazott festőművész azon véleménye, amely szerint nem maguk a vizsgálandó dolgok az érdekesek, hanem a vizsgálandó dolog struktúrájáról vallott ismereteink összessége – beépülnek a szerzővel itt azonosulni látszó Oresztész tudatába.
- Ugyanez tömörebben a szerző munkanaplójában: „A kierkegaardi szubjektum nem úgy és nem azért tételezi a külvilágot, hogy birtokba vehesse, hanem azért, hogy a tőle való abszolút különbözőségét kifejezze”.

Werk (33)

(1995)

- A hiányregény átfogó koncepcióját korábbi ötleteim alapján végül is Gyulán dolgoztam ki, ahol volt egy kis családi nyaralásunk: irodalomtörténész-barátunk, Elek Tibor hívott meg, a gimnázium betegszobájában laktunk (érkezésünkkor a gyógyszerszagot megérező lányom e szavakkal esett kétségbe: „Nem akarok patikai szobában lakni”). Az egész napos strandolások után hazaérkezve és az ágyon végigfeküdve vázoltam fel egy piros műbőr borítójú irattömbbe a *Szembesülés* végleges tervét. Minden nap hozzátettem valamit, gazdagítottam egy-egy újabb ötlettel, elágazásokat indítottam a törzsből, belső összefüggéseket teremtettem, kidolgoztam a részek viszonyát egymáshoz és a művészhez. Észre sem vettem, amint lassan összeállt a hiány szerkezete.

Itthon aztán nagyon megindult a munka. 4–5 flekket is megírtam naponta. Az első komolyabb probléma, amelynél megakadtam, a következő: hogy az elképzelt regény görög nevekké operál, az rendben van; hogy elárulom: voltaképpen kulcsregényről van szó, rendben az is; kérdés, hogy majd a *Jegyzetek* is ezt a játékot játsszák-e, vagy itt térjek át a valós nevekre, helyszínekre – hiszen az áthallások felfedése itt logikus lenne; ez esetben azonban mi értelme van a görögösítésnek, ha mindjárt el is árulom a megfeleltetési kódokat?

Jegyzetek (34)

- A regény talán legfontosabb, egyben legmeggrázóbb epizódja: a tulajdonképpeni „igazi Elektra” első megjelenése. A hús-vér kamaszlány itt az elvont, szimbolikus értelmű Elektra harmadik, legerőteljesebb megjelenési formájaként lép be a regénybe. A jelenet drámai feszültségét az okozza, hogy e pillanatban Oresztész nem tudja, kivel találkozott. Egyáltalán nincs tudomása Agamemnon leányának a létezéséről, s végképp nem sejtí, hogy a Püladész társaságában őt meglátogató hallgatag kamaszlány éppen ő lenne. Az ősi keleti labdajátékba úgy kezdenek, hogy Oresztésznek fogalma sincs, kivel pattogatja órákon át a fehér golyót a zöld asztalon.

- Elektra megérkezése Argoszba és találkozása Oresztésszel sokban emlékeztet a görög tragédiák megfelelő momentumára, azzal a különbséggel, hogy ott a halottnak hitt Oresztész érkezik meg Püladésszel, s nevét, kilétét eltitkolva keresi fel Elektrát.

Mint ahogy – például Szophoklésznál – a drámák egyik legszebb, igazi katartikus pillanata az, amikor Elektra rádöbben: nem a halálhírt megerősítő hírnök, hanem tulajdon bátyja áll előtte, ugyanúgy a két főhős regénybeli találkozásának is van egy megvilágosító pillanata: az, amikor a nagy labdacsa után Oresztészék házában Elektra megáll a ki-függesztett, Egiszthosz tanárkodása idejéből származó hatalmas egyetemi tabló előtt, és az egykori diákok fényképén végigfuttatva tekintetét – váratlanul, mintegy elszólva magát – felfedi kilétét, imígyen szólva: „Az ott az anyám, az meg az apám szeretője.” Oresztész maga is a fotókra meredt, és a két diáklány kilétének rögzítése után behelyettesítette őket Elektra állításának két ismeretlenje helyére. Ezek után az „apám” azonosítása csak egyféléképpen történhetett. Lassan ízelgetve a sosem kóstolt ismeretlent, mintegy szándékosan késleltetve az utolsó műveletet, szinte el-elkapva tekintetét a valóságról, ráhunyorogva a dolgok valódi állására, döbben rá arra, hogy ez a különös viselkedésű koravén gyereklány, akivel már bizonyosan találkozhatott valamelyik korábbi életében (erre utaltak az ösztönök legmélyéről feltörő sejtelmek és a Püthia homályos jóslatai), és akit Püladész „elfelejtett” bemutatni, ez a kifürkészhetetlen, titokzatos, egyszerre vonzó és taszító, sorstragédiákból kilépett ógörög tinédzser nem más, mint Agamemnon bosszúvágyó leánya.

- Összehasonlításul: Németh László a Szophoklész-tragédiákról szóló tanulmányában ezt írja Elektráról: „tele van fekete idővel már a dráma elején”.

- A harmadik rész első három fejezete alighanem a regény legszebb, legegységesebb, legnagyobb műgonddal kidolgozott része. Talán itt található a legtöbb hagyományos értelemben vett epikus elem is: Oresztész utazása és érkezése Athénba, meghatódott bolyongásai a történelmi helyeken, találkozása Elektrával, a lakásukban töltött este, majd magányos csavargásai a belváros nyüzsgésében – mintha „valódi regényt” olvasnánk: az egész kicsit ki is esik a mű egyébként igen szaggatott, meg-megtörő, az idősíkokat oly gyakran változtató stílusából.

- Az Engels téri buszállomáson játszódó epizód leírása egy korábbi szövegváltozatban összefogottabb: „Úgy fordult meg, mint aki csodát sejt a háta mögött... Arcának első rándulása kielemezhetetlen volt. Csalódást szerettel volna felfedezni tekintetében, a hát-tegy-ilyen-kis-szürke-egér-vagy döbbenetét, de ez az első pillanat a szoroson egymásra halmozódó érzéseket foglalta magába, kibogozhatatlan hálózattá kuszálva a hát-megismertél meglepetését, az azt-hittem-el-sem-jössz váratlan örömét, a nem-ilyennek-emlékezek bizonytalanságát, a hát-mégis-egymásra-találtunk meghatottságát és a most-már-csak-együtt fogadalmát.” Alább: „Mert a szerelem mindig új, tiszta és meztelen, mentes a korábbi szerelmek fekélyeitől.”

- A levelet Oresztész Athénban, megérkezése estéjén írta; ebben adta meg elérhetősége adatait is Elektrának, aki egy nap késedelemmel ugyan, de mégis felhívta szállásán: értette is, meg nem is, miért akar vele ilyen nagyon találkozni Egiszthosz fia.

- A levél megfelelő részlete: „Agamemnon neve a mi családunkban kimondhatatlan, mint Hádészé. Csoda-e, ha a te létezésedről sem tudtam, és csoda-e, hogy amikor megtudtam: vagy, s hogy te vagy az, aki meglátogattál, akkor mozdulni és szólni sem tudtam a meglepettségtől – és a meghatottságtól. Mire szavaidból („Az ott az anyám, az meg az apám szeretője”) megfejtettem, ki is lehetsz valójában, te már hirtelen el is köszöntél és halkán behúztad magad mögött az ajtót. Püladésztől megtudtam, még aznap visszautattál Athénba. Én meg ott maradtam Argoszban, belevetve a végtelen magányba és a nyomasztó tudatlanságba. Egy teljes évem ment rá, hogy mindent, amit lehetett, megtudjak Óróla, az előlem apám által gondosan eltitkolt Agamemnonról – apádról. Ugyanez az

esztendő arra is elegendő volt, hogy megértsem: míg gyerek voltam, apám tekintélye mint hegyezett cölöpöket, úgy verte le bennem az evidenciákat, s ha én sem botorkálni nem akarok tovább közöttük, sem beleszakadni abba, hogy megfeszített felnőtt munkával kinyúvöm valamennyit, akkor hatalmas rugaszkodással fölübök kell emelkednem, feloldódva egy magasabb értékrendben. Ahhoz pedig nem kellett sem egy év, sem egy hónap vagy nap, elég volt egyetlen delphoi pillanat, hogy rádöbbenjek: ebben a felmagasodásban senki más – csak te lehetsz segítségemre.

Ezért írok hát neked Athénbe érkezésem első estéjén – esztendőnyi felkészültségemtől felbátorítva, de pillanatnyi félelmek éles kései közül, erőt véve férfibüszkeségemen.”

- A korábbi szövegváltozatban: „valójában Egiszthosz kezében volt-e a hatalom, amellyel üthetted, vagy egyenesen a hatalom volt az, amely Egiszthosz keze által sújtott le?”

- A korábbi verzióban így: „Athén nagy város, mégis kicsinek bizonyul, ha ketten kettesben akarnak maradni benne. Anyám látni szeretne téged, mondta, pedig tudta, Klütaimnésztra csak késő este érkezik haza. Valójában ő volt az, Elektra, aki látni akarta Oresztészt: kabát nélkül, utcai viselkedési pózok nélkül, Agamemnon kedvenc foteljában – vajon ott is annak látszik majd, aminek mutatja magát?”

- Vörösmarty és Ybl Miklós együttes említése a helyszínt Fóttal azonosítja.

- A jeles argoszi grafikus sorozatának, *A fák életének* egyes darabjai szinte minden áttelepült értelmiségi család otthonában megtalálhatók. A szülőföld ilyen értelmű átmenése különösen jelentős szimbólum ez esetben, hisz a két fa, amely alatt Oresztész és Elektra összehúzza a két fotelt, hogy áthajolhassanak egymáshoz, voltaképpen a királyi pár, Agamemnon és Klütaimnésztra allegóriája.

- Eredetileg így: „Van, hogy szónál a hallgatás / erősebb, s van, hogy hallgatásnál jobb a szó.” Euripidész: Oresztész, 638–639.

- Mikor Agamemnon súlyos betegen Athénba érkezett, Elektra fényképét küldte el a nagy Menelaosznak, így tudatva a költőfejedelemmel: sikerült Argoszból kimenekítenie magát. Az *Egy mondat Spártáról* írója ugyanezt a fotót postázta vissza, hátlapjára róva elfogult üzenetét. A fényképet Elektra és anyja ereklyeként őrizte lakásán, különösen Agamemnon halála után, így a teljes bizalom megnyilvánulásának számít, hogy Oresztésznek is megmutatták.

- A vonatkozó rész leírása Oresztész naplójában: „Az anyja csak későn jött haza; megvacsoráztunk. Közös rábeszélésükre beleegyeztem, hogy ott alszom náluk. Klutaimnésztra kivett nekem egy pizsamát a szekrényből, aztán magamra hagytak a küsszobában.

Tudtam, hogy a két éve halott Agamemnon pizsamáját kaptam. Rövid gondolkodás után felvettem.”

A szembesülés üzenete (35)

!••• ha a műveknek lenne mondanivalója, üzenete, akkor a művészek alighanem azt alkotnák meg, s nem vesződnének csendéletekkel, szimfóniákkal, drámákkal, regényekkel, költeményekkel. Így nem fogadjuk el azt a megállapodást és gyakorlatot sem, amely szerint valamely banalitások és féligazságok nyelvére lennének lefordíthatók ezen üzenetek. *Minden mű üzenete maga a mű.* Sem tömörebben, sem másként megfogalmazni nem lehet. Ami lehetséges, az csupán annyi, hogy eljutunk olyan felismerésekig, amelyek a mű lényegi mozzanatainak lehetséges (de nem kizárólagos) vetületei. Ezen vetületek némelyikét talán érdemes bemutatnunk, pillanatig sem gondolva azt, hogy egy épület tervrajza vagy homlokzatának fényképe azonos lenne ezen épület lényegével, ugyanakkor belátva, hogy megismerhetőségének fontos kellékei.

Amire vállalkozhatunk, az tehát nem több, de nem is kevesebb, mint hogy feltérképezzünk egy olyan összefüggésrendszert, amely, reményünk szerint, hiteles leképeződése a mű tényleges, többdimenziós építményének. Ezen „térkép” segítségével azután ki-ki ön-maga indulhat el a mű szerkezeti elemei között, hogy a szövevényes, áttételekkel és rejtett megfeleltetésekkel terhes viszonyrendszer útvesztőjében ráakadjon az ön-maga számára érvényes – de köznapai szavakkal aligha megfogalmazható –, személyre szóló üzenetre, a maga *Szembesülésére*.

Jegyzetek (36)

- Utalás Agamemnon forgalomból kivont fő művére.
- Oresztész gondolatait a korábbi szövegváltozat hiányos és nominális mondatokban közvetíti: „Pánik az agyban. Hát mégsem. Hát mégis. Meddig várjon? S mivégre? Elmegy. De hátha épp akkor...

Az érvényesség csődje. Visszamenőleg minősítő tagadások.

Hát ennyi. Egy elvetélt epizód.

És a meghatott fogadkozások? Minden visszhangzik. A valahogy-úgy-kellene-apám-és-apád-között konklúziója. A csak-a-tétlenségre-nincs-mentség elhatározása.

De mégsem.

Vagy mégis?”

- Miután hiába várt Elektrára, Oresztész a Filmmúzeumban a *Help!* című Beatles-filmet nézi meg. Élményéről később levélben számol be argoszi barátainak, többek között ezeket írva: „És ahogy ott énekelték fiatalkorom bálványaival együtt az ostobácska dalszövegeket – fejből tudták valamennyit –, és mindannyiszor meghatódtak, amikor meghatódniuk illett, nos, akkor megbocsátottam nekik. Megbocsátottam a punkot meg a diszkók ráógumi-zenéjét, mert láttam, tudnak még tisztán és naivan rajongani tiszta és naiv dolgokért, amelyekről akkor még nem akartam elhinni, hogy egy ugyanolyan mocskos és álszent világ manipulációihoz tartoznak, mint amilyenben magam is élek”. Jegyezzük meg itt meg, hogy bár Oresztész fiatal-kora bálványainak nevezi John Lennon csapatát, ekkor még maga sem lehet több 22 évesnél.

- Oresztész athéni levele, amelyet hazaküldött argoszi barátainak. Az episztolának nincs címzettje, nincs megszólítása, ugyanakkor több barátjához név szerint is fordul benne. Minden bizonytalanságát több példányban állította elő, és külön-külön postázta.

- Agamemnon és Egiszthosz történetét úgy fűzi bele levelébe Oresztész, mintha az egész Elektráról – és mintegy véletlenül – jutna eszébe; valójában tudatosan előkészített vallomásról, hitvallásról van szó: a tekintélytisztelet antiszerumával Elektra révén beoltott Oresztész confessiója ez, amely tartalmazza a legfőbb, legmegrázóbb szembesülés implikálta következtetéseket.

- Oresztész naplójában mindez nyersebben: „Elektra nem hajlandó velem kijönni Agamemnon sírjához.”

- Aiszkhülosz: *Áldozatvivők*, 244–245.

- Ágnes elköltözése Argoszból: a regény első elszakadás-motívuma. Pontosabb, részletesebb – és kicsit átformált – leírása a szerző *A nyolcadik gesztenye* című elbeszélésében olvasható.

- Oresztész alexandriai látogatását (más nevekkkel) a szerző *A tolvaj* című novellájában is feldolgozta.

- A korábbi szövegváltozatban így: „Oresztésszé csak az válhat, aki az Elektrák hiányát is képes elviselni.” Alább: „Oresztésznek Ágnes hiányzott először” – mennyivel sze-

rencsébb ez, mint az itt olvasható spekulatív, kimódolt mondat: „A hiány kísértő ereje a negatívált Ágnes alakjában vonta a kétségek keresztjére első ízben Oresztészt.”

• Utalás Babits Mihály *A golyakalifa* című művére. A lélek kettőssége itt a *vanhoz* és a *nincs*-hez viszonyuló, ellentétes előjelű, de szinte azonos eredményű pszichikai folyamatot példázza.

Az ábrázolás struktúrája (37)

I••• voltaképp egy alapellentét azon következményeit kívánja ábrázolni, amelyek a főhős életének meghatározó motívumaivá váltak. Ezen belül az említett ellentét szerkezetileg meglehetősen összetett, és nincs megfelelő fogalmunk, szavunk ahhoz, hogy azon összetettségében megnevezzük. Sokrétűek a következmények is, így a főhős életének alakulására gyakorolt hatásuk definiálása szintén nehézséget okoz. Épp ezért az elemző úgy érzi magát, mintha egy félig lángoló és másik felével vízbe mártott kosárnak a tartalmáról kellene beszámolnia, amelyben vegyesen találhatók gyümölcsök, kövek és fogaskerekek, illetve további kisebb kosarak, amelyek a maguk részéről más-más arányban lángolnak és áznak ugyancsak változatos kacataikkal együtt. Konkrét és végleges megjelölések helyett így inkább megközelítéseket tehetünk, s ezek láncolatba állításával alakíthatunk ki valamelyest is hiteles képet.

Első megközelítés: A regény annak az ellentétnek az árnyalt bemutatása (I), elemzése (II) és feloldási kísérlete (III), amely egy fejlődő individuum (Oresztész) két tudati szférája (IV) közt létesül, s amely két erkölcsi-etikai magatartásforma konfliktusára (V) vezethető vissza.

Ez, ha tetszik, a makrostrukturális megközelítésből eredő definíció. Bár a regényt globálisan megragadja, voltaképp semmit nem mond róla. Így mélyebbre kell hatolnunk, a köztes (mediális) struktúrák világába, s a definíciókban számokkal (I-től V-ig) jelzett fogalmakat ki kell terjesztenünk. Az első megközelítést legelőbb abban a vonatkozásban bővíthetjük, hogy felfedjük az Oresztész tudati szféráját megosztó ellentét mibenlétét (nyelvlogikai megfontolásból a bővítést hátulról kezdjük). Vagyis:

Bővítmény (V): A két tudati szféra regényben bemutatott ellentéte az egiszthoszi (V/1) és az agamemnoni (V/2) erkölcsi-etikai magatartásforma konfliktusára vezethető vissza, amelyek közül az első a tekintélyelvűségen és a lojalitáson, a második az öntörvényűségen és az ellenzékiségen alapszik.

Ezek után nevezzük meg az ellentét által megosztott tudati tartományok milyenségét:

Bővítmény (IV): A regény azon két tudati szféra ellentétét mutatja be, amelyek közül az első (IV/1) a felnőttkori önálló eszmélésig rögzült mentális adottságokat tartalmazza, vagyis azokat, amelyeket a Család és az ezzel összhangban működő Iskola alakított ki. Az ezzel ellentétet képező második tudati szféra (IV/2) az individuum önálló élete folyamán épül ki, s tartalmát, milyenségét esetünkben főleg érzelmi kötődések határozzák meg, illetve azoknak a személyeknek a gondolati-érzelmi világa, akik iránt Oresztész vonzalmat érez, s akikhez fűződő szerelme az átélés intenzitása folytán befolyásoló tényezővé válik.

Tudnunk kellene továbbá, hogyan történik az első megközelítésben megadott ellentét bemutatása, elemzése, és melyek a *feloldási kísérletek*. Fogalmazzunk talán így:

Bővítmény (I, II, III): A regény a két tudati szféra közti ellentétet Oresztész változatos szituációkban történő szerepeltetése révén *mutatja be*; gondolati-érzelmi fejlődésének és belső vívódásainak ábrázolása révén *elemzi*; és megvilágosító lelki mozzanatait, ún. szembesüléseit révén *kísérli feloldani*.

Az első megközelítés ismeretében lépünk tovább:

Második megközelítés: A regény elsődlegesen Oresztésznek a zeuszi hatalmat hirdető, tekintélyelvű egiszthoszi koncepció és az ezzel szemben álló, öntörvényű agamemnoni szellemi örökség közötti vívódását mutatja be; másrészt a fejlődő pszichikumú Oresztész viszonyát az Elektrák előtti, közbeni és utáni önmagához.

A fenti megközelítést joggal nevezhetjük mediálisnak, köztes jellegűnek, amely a regény makrostruktúrája felől már behatol annak finomabb szerkezetébe. Az egyik lehetséges bővítésnek nyilvánvalóan arról kellene valamit elárulnia, hogy az Agamemnon–Egiszthosz ellentét épp az Elektrák megjelenése és hatása révén injektálódik Oresztészbe, egy másiknak meg arról, hogy az Elektrák változatos megjelenési formákban mint Oresztész szerelmei fejtik ki ezt a hatást. Oresztész fejlődéséről szólva a külső hatásokon kívül saját elemző-mérlegelő gondolkozását, szintetizálóképességét is említeni kellene, továbbá azt, hogy a végső szintézisre már Éva feltűnése és jelenléte készíti.

Mindezek után egy meglehetősen összetett definíciót kapunk, amely már behatol a vizsgált mű mikrostruktúrájába, ugyanakkor bizonyos mértékig tartalmazza a korábbi megközelítések eredményeit is.

Harmadik megközelítés: Amit a *Szembesülés* ábrázol: A) lojalitás és ellenzékiesség, tekintélyelvűség és öntörvényűség ellentéte Egiszthosz és Agamemnon konfliktusában; B) ezen ellentét leképeződése a fejlődő individuum (Oresztész) pszichéjében két ellentétes tudati szféra formájában; C) az ellentét felismerése és átélése Oresztész részéről: C/1) a három alakban megjelenő Elektra és az ezen alakokhoz kötődő szerelme következtében, C/2) a kétféle örökséghez fűződő érzelmi viszonya révén, C/3) elemző, mérlegelő gondolkozása, józan ítélőképessége eredményeként; D) az ellentét feloldási kísérlete Oresztész pszichéjében: D/1) az Elektrák által kiváltott *Szembesülések* során, D/2) Éva megjelenésével, aki a permanens ••• |

Jegyzetek (38)

• Utalás Júlia korábbi játékoságára, barkochbázásukra, a közösen írt szekreter-versekre. A pontos Babits-idézet így fest: „Adj játékot, s az Ifjúság csúf hamuja alól fölcsillog a Gyermekség boldog parazsa!” (*Halálfiái*).

• Utalás Püthia egyik későbbi kijelentésére: „A tanulás szedi le tudásunkról a szépség hímporát.”

• Az említett hatalmas platánfa még évekig a korinthuszi kórházkert ékessége volt, majd, hasonlóan a regény szereplőit boldog ifjúságukra emlékeztető más rekvizitumokhoz, az új rendszer áldozatává vált: nagyarányú építkezés kezdődött, és bár az új épület-tömbök első falait csak évtizeddel később húzták fel, a kórházkertet már jó előre feldúlták, gödrökkel lyuggatták, beszórták törmelékkel, hogy aztán hosszú-hosszú ideig semmi se történjen a szertehagyott szerszámok és felhalmozott csövek, armatúrávasak teljes elrozsdásodásán kívül. A kórházkertnek ezzel az elkeserítő látványával akkor találkozik Oresztész, amikor Püladészt kezdődő depressziója miatt utalják ••• | ••• fogalmazza meg a maga számára a következőket: „Nem bíbelődöm futó depressziókkal és múlt tudatzavarokkal. Úgy tervezem, hogy egyszerre, teljesen és visszavonhatatlanul fogok megőrülni.”

• A hármas számú *Szembesülés*ben így: „A kétely rohamai. Lebomló szerelem. A lélek kifekélyesedik.”

• Az állítás – „az emlékezet ragaszkodik a részletekhez” – voltaképp Déry-parafrázis. A *befejezetlen mondat*ban olvashatni: „Az emberi indulatok csakúgy, mint az emlékezet,

ragaszkodnak a részletekhez, amelyektől eredetüket kapják, s amelyekhez, mint a megifjodás forrásához, mindig kénytelenek visszatérni...”.

• A korábbi szövegváltozatban frappánsabban: „Úgy érezte magát, mintha zsebében szakítólevéllel készülne minden randevúra.”

Cselekmény vagy állókép (39)

|••• a szó hagyományos értelmében nincs szüzséje, meséje, nincs kronologikus sorrendbe állítható eseménysora, nincsenek a szó szokványos jelentésében vett történései. Az epizódok inkább állóképszerűek: mozgás helyett helyzeteket találunk, cselekvés helyett cselekvési szándékot, történetmondás helyett monológokat. Ha nagy-nagy ritkán meg is mozdul valami, akkor egy parányi mozzanatra megállapítások, értékelések, emlékek, elképzelések, következtetések egész sora épül rá, szinte úgy tűnik, hogy a kis történés csupán ürügyül szolgál a „felépítmény” létrehozásához. Am az emeletek stabilaknak tűnnek: hiába rántanánk ki a cselekményt, a rá telepített toronyház megáll egymagában, megtartja önnön logikája, szerkesztettsége. Ezzel szemben a cselekvő mozzanat önmagában sovány banalitásnak tűnik.

A regény meséjének, sztorijának a megragadása nehézségbe ütközik azáltal is, hogy a szerző bámulatos szaporasággal váltogatja az idősíkokat és a helyszíneket. Nemcsak a részeknek vagy fejezeteknek, hanem gyakran még az egyes bekezdéseknek – ad absurdum: mondatnak – sem egységes az ideje, a helye. Így aztán nemritkán – a regény meséjének rekonstruálásakor – problémát okoz egy-egy esemény besorolása az időrendbe. Legtöbbször csak bizonyos összefüggések, ok-okozati viszonyok felismerése valószínűsíti az elő- és utóidejűséget.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a szerző minduntalan kilép, kiles, kikacsint a regény idejéből. És itt nemcsak a múltbéli események gyakori felidézésére, a rájuk történő utalásokra gondolunk, hanem arra is, hogy epizódok sorára a „szerzői jelenből” láthatunk rá, sőt, olykor egy ennél is távolabbi időből, amikor is valamely feltételezett, megjósolt jövőből kapunk üzeneteket.

|••• a regény keretjátékáról. A mű legelején és legvégén ugyanazon a helyen és azonos szituációban találjuk Oresztészt: egy kiserdőben, hajladozó páfrányok és fel-felröppenő denevérek közepette, amint forrás víztükréhez hajlik. Abban azonban nem lehetünk teljességgel bizonyosak – erre semmilyen utalást nem találunk –, hogy e két helyzet időben is egybeesik-e. (Főként, hogy a helyszín még kétszer megjelenik a regényben, habár módosult tartalommal.) Mégis valószínűsíthető, hogy e bizonyos kiserdőben Oresztész csak egyszer fordult meg, mégpedig Agamemnon sírjától jövet. Egyetlenegyszer hajlott a forráshoz is; az eltérések csupán a felbukó emlékképekben, illetve „jövő-hallucinációkban” mutatkoznak meg. Némi elemzői túlbuzgósággal akár azt is állíthatnánk: a regény egésze nem egyéb, mint a forrás víztükrébe néző Oresztész emlék- és fantáziaképeinek bizonyos elv szerint elrendezett gyűjteménye. Metaforikusabban: mindaz, ami a regényben megjelenik, a gazdagon árnyalt állókép: Oresztész víztükörben feltűnő arcma mögül csillog elénk.